

FITXA DE MEDIACIÓ COMPLEMENTÀRIA

Esther Ferrer

El arte de la performance: teoría y práctica.

Vídeo. *Performance* realitzada a Es Baluard el 26 de gener de 2012 com activitat de l'exposició «Esther Ferrer. En quatre moviments» (28.01.2012-03.06.2012).

La *performance* d'Esther Ferrer s'articula a mode de conferència. Es suposa que l'artista ha d'explicar l'art de la *performance* i ho fa servint-se d'objectes i accions mínims fent honor al subtítol de l'acció: teoria i pràctica.

No obstant això, la teoria s'esfuma expressament posant en evidència la convicció de l'artista de que no hi ha cap necessitat d'explicar què és una *performance*. Per això, Esther Ferrer parla expressament en veu baixa de tal manera que l'únic que sent el públic és la paraula *performance* acompanyada de tot tipus de preposicions i adjectius:

- «de la *performance*, ante la *performance*, sobre la *performance*, tras la *performance*»...
- «*performances* minimalistas, *performances* nacionales, cripto-*performances*»...

Aquesta darrera part, la dels adjectius, l'acompanya de l'exemplificació a través del seu cos i d'objectes diversos, com sol fer en les seves *performances*. Tot això ho fa amb un posat absolutament seriós, propi de qui està donant una conferència. Tan és així que fins i tot passa pràcticament desapercbut el fet que realitzi la major part de l'acció despullada, ja que ho fa amb tota la naturalitat que la caracteritza.

Així i tot, l'acció arrenca més d'una rialla als espectadors perquè desprèn aquell humor irònic propi del pensament d'Esther Ferrer. Amb referències a la història de l'art i a situacions quotidianes, sense arribar a dir res sobre la *performance*, a través d'aquest vídeo ens queda ben clar què és per l'artista una *performance*, en les seves paraules: «*Hay tantas definiciones de performance como gente que la hace, y todas son buenas, aunque no estés de acuerdo*»¹.

Aquesta afirmació de l'artista, però, no ens ha de portar a pensar que una *performance* és per a ella un calaix de sastre on hi cab tot, sinó que més aviat respon a la seva negativa a teoritzar sobre l'art mateix, a la inutilitat que troba l'artista al fet d'haver d'intermediar i explicar-ho tot en l'art. De fet, la seva acció ridiculitza la figura del teòric a través aquesta manera de fer tan pròpia que ella mateixa ha denominat «rigorós absurd».

En realitat Esther Ferrer és molt metòdica en les seves *performances* i s'allunya de qualsevol tipus de *performance* que impliqui una certa teatralitat. Tot i que l'artista es negui a definir la *performance* sí que en té una definició que ha regit la seva pràctica performàtica durant més de quaranta anys. Per a ella, la *performance* és un art de l'espai, del temps i de la presència. Amb clara influència de John Cage, el que fa l'artista a les seves accions és situar l'espectador en el present en un espai determinat a través de la seva presència. És a dir, el que hi ha és el que es veu: en un espai concret, en el temps real en què transcorre la *performance* -sovint el

remarca amb rellotges, per escrit, o dient en veu alta el temps transcorregut- a través de la presència de l'artista i dels espectadors. Tota una declaració d'intencions en la qual s'emmarca tota la seva pràctica artística que no és altra cosa que cercar la veritat despullada de qualsevol ficció, màscara o aparença.

El vídeo d'*El arte de la performance: teoría y práctica* se complementa en l'espai de la Col·lecció Permanent amb una fotografia d'una de les obres més conegudes d'Esther Ferrer: *Íntimo y personal*. La fotografia recull el testimoni d'una *performance* que realitzà a l'Atelier Lerín a París l'any 1977 sota aquest títol, malgrat no es limita aquí. *Íntimo y personal* resulta un bon exemple del *modus operandi* de l'artista en diversos aspectes. El més evident és com participa d'aquella nuesa i «rigorós absurd» que esmentàvem: l'acció consisteix en prendre mides del cos i anotar-les. En un segon terme trobem com es desplega l'obra: no és una *performance* realitzada l'any 1977 sinó una acció que ve realitzant des d'aquell any amb les seves variants (pren mesures del seu propi cos i també d'altres persones) i es desplega en formats diversos com la *performance* o la fotografia.

D'això l'artista en diu «declinacions»: quan una idea pot «declinar» en diversos suports, ja sigui *performance*, dibuix, fotografia o instal·lació. Així i tot, es pot dir que el fil articulador de la seva carrera ha sigut la *performance*, ja que li permet una nuesa de mitjans en consonància amb els seus principis.

Claus didàctiques

- Pionera de l'art conceptual* i realització d'accions efímeres i *performances*** a l'Estat espanyol. La seva obra ha estat reconeguda tardiament, tenint una carrera professional internacional rellevant abans de que fos valorada en el seu propi país a partir dels anys 90.
- Formà part el 1967 del Grupo ZAJ (creat a Madrid el 1964) el qual connectava amb tendències neodadaistes i fluxus***.
- La *performance* en tant que pràctica efímera és el fil conductor de la seva obra i queden documentades o fixades a vídeos i/o fotografies (com es pot observar a la sala Planta 1 d'Es Baluard). També destaquen els textos a manera d'instruccions que Esther Ferrer escriu per moltes de les seves *performances* i obres conceptuals.
- Les seves línees centrals aborden com a base el temps, l'infinit i les referències a temes socials o a la pròpia història de l'art. El temps moltes vegades s'ha de contemplar amb una doble vessant, no només com a tema sinó com a element clau.

A la sala d'exposició trobam peces que mostren dues *performances* de l'artista:

- Vídeo extracte d'una *performance* realitzada a Es Baluard el 26 de gener de 2012, *El arte de la performance: teoría y práctica*. En aquesta *performance* ens convida a reflexionar sobre el propi medi a través del seu cos i d'accions i objectes varis.

- Fotografia d'una de les seves *performances* més conegudes, *Íntimo y personal*. Esther Ferrer l'ha estat representant des del 1977 a partir d'una proposició escrita el 1971. Consisteix en mesurar el seu propi cos i el d'altres. Cossos únics i singulars, lluny dels cossos estandarditzats d'homes i dones ideals que ens mostra la publicitat i la moda.

*Art Conceptual: moviment artístic en el qual la conceptualització de l'obra és més important que l'objecte o la seva representació tangible. Les idees al voltant de l'obra prevalen sobre els seus aspectes formals o sensibles.

El context immediat de l'art conceptual és el d'EUA i Europa després de la II Guerra Mundial, en el que hi ha que afegir artistes d'altres països a Àsia i Amèrica del Sud. Fa referència a les obres des de mitjan els anys 60 i principis dels 70.

Els mitjans més emprats a l'art conceptual són el text, la fotografia, la performance i el vídeo. En ocasions es redueix a un conjunt d'instruccions indicant com crear una obra o a la documentació d'un esdeveniment; la idea darrera de l'art és més important que l'artefacte en sí. <http://www.tate.org.uk/learn/online-resources/glossary>

**Performance: acció artística en ocasions cuidadosament planificada i en altres amb un important factor d'improvisació, en la qual la provocació o la sorpresa, així com el sentit de l'estètica, juguen un paper principal.

La *performance* té el seu origen en el futurisme i el dadà, però és a la dècada dels anys 60 i 70 on adquireix major rellevància, com una de les parts de l'art conceptual.

***Fluxus: grup internacional d'artistes vinculats entre sí per algunes idees, influències o actituds en comú que tenen amb el dadà una filiació particularment inequívoca.

Les activitats i actituds característiques del Fluxus poden descriure's mitjançant vocables similars a dadà com a atzar, nihilisme, sense-sentit, agitació...

El grup fou fundat i anomenat el 1960 per l'artista lituano/americà George Maciunas; originalment per a una revista homònima amb la feina d'un grup d'artistes i compositors, centrada al voltant de John Cage. El grup abraça artistes de les arts plàstiques, la música i la literatura i les obres que els varen donar a conèixer solen transgredir aquestes disciplines i dissoldre les seves fronteres. Es contribueix a una concepció intermèdia de les arts. S'encunya el terme *expanded arts* (englobant a l'*expanded cinema*). Fluxus s'entén com un mode de vida, una visió del món. Cerquen noves formes d'art i de la confusió de l'art amb la vida. (BONET, Eugeni. *Escritos de vista y oído*. MACBA, 2014)

L'artista

Esther Ferrer (Donosti, 1937) ha estat la primera *performer* espanyola i pionera de l'art conceptual al país. L'any 1967 s'incorporà al grup ZAJ amb Juan Hidalgo i

Walter Marchetti, un grup hereu de les idees de John Cage i de Marcel Duchamp en quant al fet de relacionar la pràctica artística amb la vida quotidiana i donar importància als objectes corrents. Els membres del grup ZAJ seguien la seva trajectòria individual durant la seva pertinença al grup, que es dissolgué l'any 1996.

A principis dels anys 60 creà amb José Antonio Sistiaga el primer *Taller de Libre Expresión*. L'any 1973, fugint de l'Espanya franquista, es traslladà a viure a París on fixà la seva residència. Des dels seus inicis la seva pràctica ha estat molt reconeguda a nivell internacional portant-la a realitzar *performances* arreu del món, tret del seu propi país, on va començar a ser valorada a finals dels anys 90. En aquests mateixos anys la seva pràctica començà a ser més coneguda a través de diverses exposicions com la que dedicà el MNCARS al grup ZAJ (1996) o «Esther Ferrer. De la acción al objeto y viceversa» (Sala de Exposiciones Koldo Mitxelena, 1997; Centro Andaluz de Arte Contemporáneo, 1998). L'any 1999 representà a Espanya a la Biennal de Venècia amb *En el marco del arte*.

En les darreres dècades el reconeixement cap a la seva tasca ha anat *in crescendo* rebent el Premi Nacional d'Arts Plàstiques (2008) i el Premi Velázquez d'Arts Plàstiques (2014). També s'han multiplicat les seves exposicions individuals, entre les que podem destacar «Al ritmo del tiempo» al Koldo Mitxelena Kulturenea de Donosti i al Círculo de Bellas Artes de Madrid (2005), una exposició que itinerà a Roma i a Brasil; «Esther Ferrer. En cuatro movimientos» (ARTIUM, Vitòria-Gasteiz, 2011, Es Baluard Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma i CGAC, Santiago de Compostel·la, 2012); *Esther Ferrer. Face B. Image / Autoportrait* (MAC/VAL Musée d'Art Contemporain du Val-de-Marne, Paris, 2014) o l'actual «Entre líneas y cosas» al CEART de Fuenlabrada (2016).

Tota la seva pràctica artística parteix del seu desig de conèixer el món, i ho fa indagant de manera rigorosa i metòdica en conceptes gens banals com el temps o l'infinit. En relació a aquest darrer la seva reflexió ha trobat diverses declinacions, des d'interrogar a gent pel carrer perquè expliquin què entenen per infinit fins a endinsar-se en el món de les matemàtiques i analitzar i dibuixar els nombres primers i treballar en torn al nombre PI per la infinitat de decimals que té. L'artista veu en aquests nombres un reflex del caos universal, un caos que en el fons té un ordre.

El concepte de temps és tan escorredís com el d'infinit. Difícils de definir i de copsar, són conceptes que ens situen als humans en una posició un tant desvalguda. Com es pot aprehendre el temps? Si l'infinit és utòpic i implica esperança, el temps ens apropa al nostre final, tan si el comptabilitzem com si no, passa inexorablement, com demostra l'artista a través del *work in progress* «Autoretrato en el tiempo». El temps, però, a més de ser un objecte de reflexió per l'artista té un caràcter constructiu en les seves *performances*. Moltes d'elles estan inacabades o suspeses en el temps (*Cara y cruz* acabarà quan una de les monedes pintades retorni a les seves mans), en altres fa del temps el protagonista, defugint qualsevol temps il·lusori per remarcar el temps real en el que transcorre l'acció, a través de gestos que poden participar d'aquell «rigor absurd» que el caracteritza, no mancats mai d'una ironia força reveladora.

Per a Esther Ferrer, per tant, la creació artística sorgeix de la necessitat, com un crit, és la seva forma d'estar al món. «Jo faig el que em dóna la gana», diu ella. En aquest sentit s'ha dit que ella és la seva pròpia obra: el seu pensament, les seves inquietuds, el seu cos... Aquest té un paper protagonista essencial, encara que

també cal destacar l'ús d'objectes quotidians en les seves instal·lacions i *performances*. Objectes de vegades trobats descontextualitzats de la seva funció original en un gest hereu del *ready-made* duchampià però amb connotacions diferents. Sovint els objectes que emprava tenen alguna relació amb la seva infantesa, com les cadires, molt recurrents en els seus projectes.

Malgrat tot, el seu no és un art biogràfic ni abstret sinó el propi d'una persona lliure i intel·ligent que té una manera molt conscient d'estar al món. D'aquí que els seus temes d'interès siguin universals. Tampoc manquen referències a problemàtiques socials o a la història de l'art. En el primer cas, per exemple, en la *performance* titulada «1861» (MNCARS, 2008), que consistia en contar de l'1 al 1861, 1861 era el nombre oficial d'immigrants clandestins morts l'any 2007 quan intentaven accedir a fronteres de la Comunitat Europea. O la instal·lació *109 sillas plegables, mesa y maniquí*, que es pot veure a l'exposició «Entre líneas y cosas» (CEART, Fuenlabrada (4 de febrer-17 d'abril, 2016) fa referència a les 109 víctimes de violència de gènere que hi va haver l'any 2015. No es pot obviar tampoc la crítica implícita en els seus *Juguetes educativos*, formats per armes de joguina i vibradors.

Són moltes les seves obres que fan referència a la història de l'art, des de la simple referencialitat que podem trobar en l'acció *El caballero de la mano en el pecho*, realitzada amb Juan Hidalgo, fins al posicionament crític i constructiu que podem trobar en obres com *El arte de la performance: teoría y práctica* o *En el marco del arte* (1992 - 1999). Aquesta darrera és paradigmàtica del mode de fer de l'artista, tan en forma com en contingut. Formalment presenta múltiples declinacions. En la versió *performance* l'artífex de la mateixa es va posant damunt el cap diferents marcs que contenen objectes diversos com una pipa o un cavall de joguina. La declinació més reveladora, però, és la instal·lació que inclou el propi espectador en el marc de l'art i ho fa a través d'un mirall, un marc i una frase escrita en la paret. Aquesta obra aglutina molts dels aspectes definitoris del treball d'Esther Ferrer: la ironia intrínseca del seu caràcter provocador, el fet de convertir l'espai en material de la seva obra com ho fa també amb el temps i que respon a un cert minimalisme molt personal -el de l'economia de mitjans- que és un dels principis articuladors de tot el seu treball i, en darrera instància, la posada en pràctica d'una de les teories sobre les que es sustenta l'art contemporani: la de l'estètica de la recepció, segons la qual l'espectador acaba de configurar l'obra, un tret que no és exclusiu d'aquesta peça sinó que es pot fer extensiu a la pràctica totalitat dels seus treballs.

RECURSOS I BIBLIOGRAFIA:

Selecció de catàlegs d'exposicions individuals:

- *Esther Ferrer. De la acción al objeto y viceversa*. Donosti: Diputación Foral de Gipuzkoa, 1998.

- *Esther Ferrer. Al ritmo del tiempo*. Madrid: Instituto Cervantes. Donosti: Diputació Foral de Guipúzcoa, 2006.

- *Esther Ferrer. En cuatro movimientos*. Vitòria: Fundación ARTIUM de Álava / Sociedad Estatal de Acción Cultural, 2011.

- *Esther Ferrer. Entre líneas y cosas*. Fuenlabrada: CEART, 2016.

Recursos online:

Pàgina web de l'artista:

www.estherferrer.fr/es/

Vídeo de la *performance* que realitzà en Es Baluard (26.01.2012): «El arte de la *performance*: teoría y práctica» com a activitat paral·lela a l'exposició «En quatre moviments»:

<https://vimeo.com/61516168>

«Partitures» de *performances*:

<http://www.uclm.es/artesonoro/EstherFERRER/INDEXE.html>

Vídeo del programa de RTVE «Metrópolis» dedicat a l'artista (19.11.2011):

<http://www.rtve.es/alcarta/videos/metropolis/metropolis-esther-ferrer/1252983/>

Galeria Àngels Barcelona:

<http://angelsbarcelona.com/en/artists/esther-ferrer/projects/>

ⁱ OLIVARES, Rosa: “La artista como obra de arte” a “Esther Ferrer. En cuatro movimientos”. Cat. Exp. Sociedad Estatal de Acción Cultural, Fundación Artium de Álava, Álava, 2011.